
Лаура Калмар¹
Универзитет у Новом Саду,
Учитељски факултет на мађарском наставном језику у Суботици

Прегледни рад
Методичка теорија и пракса, број 1/2022
УДК: 371.3::502/504
37.033:502/504
стр. 26–

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЕКОЛОШКОГ ОБРАЗОВАЊА У САВРЕМЕНОЈ ШКОЛИ

Резиме: Са обзиром на то да је управо школа једна од најважнијих институција друштва посматрано вековима уназад, јасно је да има велику и значајну улогу у човековом суочавању са свим друштвеним проблемима и изазовима до којих долази током развоја човечанства, па тако и са актуелним еколошким тешкоћама и изазовима данашњице који су у вези са њима. Циљ еколошког образовања је да код младих људи формира свест за питања околине, еколошку свест, спремност за одговорно опхођење према околини, као и за еколошки свесно понашање које треба да се настави и после времена проведеног у школи. Дечији однос према природи се активира ако имају могућност да непосредно упознају животну средину. Деловањем на исту, као жива и активна бића, деца уочавају међузависност односа човек-природа. Активна оријентација еколошког учења, повезана са емоционално-афективном димензијом затечености доприноси да се то деловање не сведе на пуки активизам, већ се њиме истовремено могу решити две тешкоће: однос ученика према будућности; - мора се рачунати да ученици себе виде као затечене. Школа са својим програмским садржајима је битан фактор развоја еколошког образовања. Овде се мисли на наставне програме и планове, уџбенике, наставнике и ваннаставне активности. Учитељ или наставник представља важан чинилац развијања еколошких ставова ученика.

Он организује и води процес усвајања еколошких знања, формира ставове и навике ученика и непосредно својим поступцима делује на личност ученика. Услов је да познаје еколошке проблеме и да је свестан еколошких последица. Поред реализације наставних програма од њега се захтева да буде иницијатор и организатор ваннаставних и ваншколских облика еколошког васпитања.

Кључне речи: еколошко образовање, савремена школа, учитељ, улога учитеља

¹ laura.kalmar@magister.uns.ac.rs

УВОД

Еколошка криза и еколошки проблеми савременог света наметнули су својеврсне еколошке васпитно-образовне и културне потребе чије задовољавање представља не само неопходан одговор на кризне услове савремене цивилизације већ и основни предуслов опстанка човека као врсте. Суштина теоријских и методолошких питања еколошког васпитања и образовања садржана је и концепцијски одређена новим теоријским схватањем заштите животне средине у концепту одрживог развоја чија се суштина састоји у схватању да деградација животне средине и трошење њених ресурса има своје границе раста, и да даљи развој мора да буде „одрживи развој“ за „одрживу будућност“ (Децлерис 2000). Циљ еколошког образовања је да код младих људи формира свест за питања околине, еколошку свест, спремност за одговорно опхођење према околини, као и за еколошки свесно понашање које треба да се настави и после времена проведеног у школи (Андевски, 2004). Школа са својим програмским садржајима је битан фактор развоја еколошког образовања. Овде се мисли на наставне програме и планове, уџбенике, наставнике и ваннаставне активности. Учитељ или наставник представља важан чинилац развијања еколошких ставова ученика. Он организује и води процес усвајања еколошких знања, формира ставове и навике ученика и непосредно својим поступцима делује на личност ученика. Услов је да познаје еколошке проблеме и да је свестан еколошких последица. Поред реализације наставних програма од њега се захтева да буде иницијатор и организатор ваннаставних и ваншколских облика еколошког васпитања. За рад у школском дворишту учитељева је улога од кључног значаја, јер о његовој мотивисаности и способностима зависи и мотивисаност његових ученика.

Циљ рада је да укаже на појам и важност еколошког образовања у савременој школи, на циљеве и задатке еколошког образовања, као и на присутност еколошких садржаја у савременој школи.

ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ЕКОЛОШКОГ ОБРАЗОВАЊА У САВРЕМЕНОЈ ШКОЛИ

Први талас еколошког века у задњој четвртини 20. века изградио је традицију заштите природе које је прихватила прва генерација еколошког образовања и неговала је најпре првим ангажовањем природних наука и наставе биологије. Ова тематика је проширена и на образовање за унапређење и заштиту околине, а подручје њене делатности било је да одреди шта је то чиме се пресудно утиче на перцепцију околине (когнитивно посредовање информација, смислено опажање, дистанца од угрожености, осећај друштвене одговорности, идеологија и друштво) и како еколошка свест делује на понашање појединца. Предмет еколошког образовања био би уско постављен како би се ограничавао на „актуелне теме“, угроженост и загађеност околине. У овом периоду настаје појам еколошког васпитања, који није прецизно и једнозначно дефинисан (Андевски и Кнежевић-Флорић, 2002: 26).

Андевски и Кнежевић-Флорић (2002) истичу три развојна правца еколошког образовања: Прва развојна линија еколошког образовања: Крајем 60-их и почетком 70-их година 20.

века. Заштита околине и еколошки проблеми постали су полазећи од појединачних аспеката као што су загађеност воде, ваздуха, земљишта- први пут тема шире јавности. У том периоду јавља се приватни ангажман великог броја еколошко освешћених грађана који су желели да заштите природу и околину у својим домовима. До данас број еколошко освешћених појединаца све више расте. Решење еколошке кризе лежи из промене вредности, из новог одређења односа човека и природе. Изградња оваквог односа са природом, путем њеног новог разумевања, задатак је еколошког образовања.

Решење еколошке кризе се налази у „идеји учења“ која се сматра пионирском идејом данашњег времена. Образовањем треба развити оне ставове, вредности, начине понашања, који помажу човеку да изађе из еколошки кризне ситуације. Излаз из еколошке кризе представници Римског клуба (организација за заштиту животне средине) виде у учењу оријентисаном на будућност. У свом извештају говоре о иновативном учењу, које припрема човека и друштво на заједничко деловање у новим ситуацијама(према Андевски и Кнежевић-Флорић: 2002).

Циљ еколошког образовања је да код младих људи формира свест за питања околине, еколошку свест, спремност за одговорно опхођење према околини, као и за еколошки свесно понашање које треба да се настави и после времена проведеног у школи (Андевски, 2004).

Дечији однос према природи се активира ако имају могућност да непосредно упознају животну средину. Деловањем на исту, као жива и активна бића, деца уочавају међузависност односа човек-природа. Активна оријентација еколошког учења, повезана са емоционално-афективном димензијом затечености доприноси да се то деловање не сведе на пуки активизам, већ се њиме истовремено могу решити две тешкоће:-однос ученика према будућности;-мора се рачунати да ученици себе виде као затечене (Шеховић, 2012).

Кундачина (2010:58) наводи крајњи циљ еколошког образовања и васпитања: “Крајњи циљ који треба достићи у еколошком васпитању и образовању јесу: знања, свест, навике и еколошки пожељно понашање”.

Еколошке вредности су повезане са знањем. Манифестовање позитивног еколошког понашања одређено је између осталог и индивидуалним особинама, потребама и могућностима. Изграђивање друштвено пожељног еколошког понашања неопходно је због промена у свакодневном понашању и деловању људи које није увек адекватно еколошки позитивним решењима (Шарковић, 2016).

Као фактори еколошког васпитања издвајају се спољашни или средински, и унутрашњи или чиниоци личности. Чиниоце личности је могуће сврстати у две групе(Шеховић и сар., 2008: 223):

1. чиниоци који се могу подвести под појам мотивације (колико усвајају еколошку оријентацију као вредност, колико су задовољни стањем животне средине);
2. чиниоци који се могу подвести под појам компетенције: шта знају, о чему су информисани и какво им је искуство.

У документу Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, који је 2011. године усвојио Национални просветни савет Републике Србије, ком-

петенције се одређују као „капацитет појединца који се исказује у вршењу сложених активности у образовно-васпитном раду. Компетенције представљају скуп потребних знања, вештина и вредносних ставова наставника“ (Калмар и Јанковић, 2021 према Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, 2011: 1).

ПОЈАВА И ПРИСУТНОСТ ЕКОЛОШКИХ САДРЖАЈА У САВРЕМЕНОЈ ШКОЛИ

Седамдесетих година прошлог века постао је актуелан став да би темеље образовања за заштиту животне средине требало поставити у најранијем детињству (Београдска повеља, 1975; према: Клеменовић, 2007). Након нешто мање од две деценије (1992) одлучено је да се у васпитно-образовни систем Србије од вртића до универзитета уведе еколошки приступ. Ова одлука је, између осталог, наметнула и иновирање метода рада са децом предшколског узраста како би још од најранијег узраста кроз игру и употребу пригодних материјала усвојила основне еколошког мишљења и понашања у складу са еколошким принципима. На тај начин деца се уче заштити животне средине, њеном унапређењу и развоју заснованом на штедни и рационалној употреби природних ресурса (Стојановић и сар., 1997). Еколошки садржаји се у основним школама у нашој држави изучавају у 8. разреду, и то у оквиру наставе биологије. У осталим разредима основне школе данас су заступљени у оквиру предмета Чувари природе (изборни предмет у нижим разредима), Свет око нас, Природа и друштво, Биологија, Физика, Хемија и Географија. Такође су привлачне и друге могућности за еколошко образовање, као што су различите ваннаставне активности, рад у секцијама, излети или екскурзије. Овакви облици рада пружају ученицима могућност да буду у ближем контакту са природом, да непосредније доживе и разумеју њен склад и уравнотеженост (Антонијевић, 1997).

У еколошко-хуманистичке вредности убрајају се: друштвено понашање, морални развој и еколошко деловање. Еколошким васпитањем тежи се усвајању ових вредности, што се односи на формирање осећања поштовања и дивљења деце према природи која их окружује, према ономе што људска рука није сачинила. На тај начин се код деце развија жеља да свет ближе упознају и чувају (Каменов, 2007; према: Марић Јуришин, 2014). Екологија људског развоја Јурија Бронфенбренера је теорија према којој је - за разумевање развоја - потребно проучити међусобно деловање детета и његове околине, при чему је то деловање увек двосмерно (Бронфенбренер, 1997).

Према теорији Н. Н. Вересова, да би дете почело да се понаша еколошки, мора најпре да осећа и мисли еколошки. Како би се то догодило, мора пре свега да формира барем неке фундаменталне појмове и да има развијене интелектуалне способности. Међутим, постојање појмова не подразумева аутоматски и одговарајуће мишљење. Да би се то усталило, потребна је способност формирања веза међу појмовима и тежња да се досегне уопштен, апстрактан облик (Клеменовић и Марић Јуришин, 2017).

САВРЕМЕНА ШКОЛА КАО ФАКТОР ЕКОЛОШКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

С обзиром на то да је управо школа једна од најважнијих институција друштва посматрано вековима уназад, јасно је да има велику и значајну улогу у човековом суочавању са свим друштвеним проблемима и изазовима до којих долази током развоја човечанства, па тако и са актуелним еколошким тешкоћама и изазовима данашњице који су у вези са њима. Школа, посматрана као институција која има васпитно-образовну улогу у животима деце и младих који ускоро постају нови носиоци савременог друштва и његови активни чланови има изузетно велику и одговорну улогу када је реч о суочавању човека са еколошким проблемима данашњице, улогом сваког појединца, како у настанку ових проблема, тако и у барем делимичном отклањању њихових последица (Милосављевић, 2005).

Како би се решили еколошки проблеми и превазишла еколошка криза, већ дуже време се у многим образовним системима, као један од важних образовних циљева истиче развој еколошке свести и прихватање концепта одрживог развоја, при чему еколошко образовање има значајну улогу у остваривању овог значајног концепта (Станишић, 2016: 99).

Еколошко образовање и васпитање представља основ свакодневног понашања и деловања ученика које је у складу са еколошким принципима. Осим стицања знања, важно је да школе пронађу адекватне механизме помоћу којих ће на своје ученике пренети и еколошки валидне вредности и ставове. Неопходно је стећи процедурална знања и развити спремност за укључивање у и деловање у складу са сопственим уверењима и начелима ученика, а ово јесте разлог због чега еколошко образовање и васпитање у оквиру школа не би смело бити само још једна тема у курикулуму која остаје на нивоу теорије, већ га треба усмерити на стицање компетенција кроз деловање (Малеташки, 2018).

Када је реч о садржају самих курикулума еколошког образовања и васпитања у оквиру школских система, важно је нагласити да је неопходно да они морају да пронађу адекватне начине да обухвате знања, вештине, ставове и вредности. Наиме, ово је једини начин који води ка повезивању васпитања и образовања у оквиру еколошког подручја када је реч о школи као фактору који утиче на овај процес (Перић-Пркосовачки, 2012).

Када је реч о школи као фактору еколошког образовања и васпитања потенцијални критички осврт могуће је посветити чињеници да се у оквиру школског приступа овом процесу рад са ученицима углавном базира на проучавање углавном техничких проблема и њихових решења у домену екологије, те се ово широко поље углавном изучава у оквиру наставних предмета као што су биологија и географија. Оно што је важно нагласити јесте да је еколошко образовање и васпитање много шири конструкт, те да је неопходно да му буде посвећена пажња и посматрано из угла личних, друштвено-политичких и социјалних односа, односно екологија са свим својим темама мора постати и бити део развоја социјалних компетенција деце и младих, јер је ово једини начин да схвате њену комплексност, значај и сопствену улогу у бројним процесима и променама до којих долази у овом домену (Петровић, 2007).

ФУНКЦИЈА УЧИТЕЉА У ФОРМИРАЊУ ЕКОЛОШКОГ ПОНАШАЊА И ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ УЧЕНИКА

Васпитна функција учитеља односи се на: развој целовите, свестране личности и усмереност на морално-друштвени развој. Поступци, облици методе ангажовања наставника разредне наставе, мења се у зависности од узраста ученика, њиховог искуства и вредносних оријентација; интерперсоналних односа, развијености колектива и нивоа његове оспособљености да самостално и одговорно одлучује и организује разноврсне радне, друштвене и друге активности. У разноврсним активностима и облицима васпитног рада наставник разредне наставе може имати различите улоге: од непосредног организатора активности до инструктора, консултанта и саветника (Јовановић и Ђурић, 2015:187-207).

Школа са својим програмским садржајима је битан фактор развоја еколошког образовања. Овде се мисли на наставне програме и планове, уџбенике, наставнике и ваннаставне активности. Учитељ или наставник представља важан чинилац развијања еколошких ставова ученика. Он организује и води процес усвајања еколошких знања, формира ставове и навике ученика и непосредно својим поступцима делује на личност ученика. Услов је да познаје еколошке проблеме и да је свестан еколошких последица. Поред реализације наставних програма од њега се захтева да буде иницијатор и организатор ваннаставних и ваншколских облика еколошког васпитања. (Кундачина, 1998).

За рад у школском дворишту учитељева је улога од кључног значаја, јер о његовој мотивисаности и способностима зависи и мотивисаност његових ученика. У оквиру одрживог развоја потребно је развити еколошку осетљивост ученика, а то је могуће постићи делатностима уређивања и конструкције естетике спољашње околине, чишћења и уређења, делатностима техничког карактера те делатностима експерименталног карактера (Анђић, 2016).

Како се васпитна функција наставника односи и на: развој целовите, свестране личности и усмереност на морално-друштвени развој (Јовановић и Ђурић, 2015:187-207), она је и повољна за утицање на еколошко понашање ученика, јер у том случају наставник представља медијатора процеса промене. Ако наставник створи климу заједништва и међусобне подршке међу ученицима, сваки успех појединаца и групе ће бити доживљен као заједнички, као успех читавог разреда (Сузић, 2005:615).

Задаци наставника у погледу развијања еколошке свести су следећи (Кундачина, 1998 б):

1. развијање навика ученика да стално и рационално обављају различите послове рада задовољавања личних потреба, потреба породице и друштвене средине;
2. стицање навика и одговорности за чување и естетски изглед средине у којој ученик учи, ради и живи; развој и неговање урбане и комуналне културе;
3. развијање свести о потреби колективног рада и принципима који се примењују у акцијама и активностима друштвено-корисног рада;
4. развијање осећања одговорности за преузете обавезе и радне задатке уз неговање радне културе ученика и спремности за сарадњу.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Одрживост, или одрживи развој, се јавља како као суштински предуслов, тако и као крајњи циљ ефикасне организације бројних људских активности на земљи. Сам појам одрживости није нов. Генерална скупштина Уједињене нације (УН) 1983. године задужила је Светску комисију за животну средину и развој, да припреми концепт о одрживом развоју. Она је 1987-е године презентовала идеју одрживог развоја (Сустанабле девелопмент) у оквиру документа „Наша заједничка будућност“ (познат под називом „Брундтланд извештај“). Комисија указује да се два кључна појма – животна средина и развој – не могу посматрати одвојено (Калмар и сар, 2021 према Штрабац, Вуковић, Воба & Сокић, 2012).

Проучавајући шта деца уче и са којим еколошким садржајима се сусрећу у основној школи и на који начин, открила сам да у првом циклусу основног образовања и васпитања, еколошки садржаји се често прожимају кроз скоро све наставне предмете, корелацијом. Ипак, највише су заступљени у наставним предметима “Свет око нас” у првом и другом разреду и “Природа и друштво” у трећем и четвртном разреду основног образовања и васпитања. Општи циљ интегрисаног наставног предмета “Свет око нас” јесте да деца упознају себе, своје окружење и развију способности за одговоран живот у њему. Један од посебних циљева и задатака планиран Правилником о наставном програму за први и други разред основног образовања и васпитања је развијање еколошке свести. Планирани циљеви се реализују кроз конкретне задатке у првом и другом разреду обавезног образовања са недељним фондом од по два часа, што на годишњем нивоу износи укупно по 72 часа. У првом разреду фонд часова наставног предмета “Свет око нас” кроз који се углавном проучавају садржаји везани за животну средину, чини 10,53% од укупног броја часова редовне наставе.

Литература

1. Антонијевић, Р. (1997): Приступ еколошком образовању. *Иновације у настави*, часопис за савремену наставу, 4, 364-468
2. Андевски, М. и Кнежевић-Флорић, О. (2002): *Образовање за одрживи развој*. Нови Сад, Савез педагошких друштава Војводине; Вршац: Висока школа за образовање васпитача.
3. Андевски, М., Кундачина, М. (2004): *Еколошко образовање*. Ужице: Учитељски факултет .
4. Анђић, Д. (2016): Школски околиш у функцији одгојно-образовне праксе рада учитеља у одгоју и образовању за одрживи развој. *Расправе и чланци*, 287-300.

5. Бронфенбрер, Ј. (1997). *Еколоџија људској развоја*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
6. Decleris, M. 2000. The law of Sustainable Development-general Principles. European Commission Luxembourg: Environment Directorate-general Office for Official Publications of the European Communities.
7. Eisner, W.E. (1982). *Cognition and Curriculum*. New York: Longman.
8. Јовановић, Б. и Ђурић, И. (2015): Одељењски старешина у систему васпитног рада школе. *Зборник радова*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 45 (1), 187-207.
9. Калмар, Л., Пинтер Крекић, В., Мајор, Л. (2021): Ставови будућих педагошких кадрова о одрживом развоју, *Насијава и васијињање*, Педагошко друштво Србије, Београд, 2021, 70(2), 147-164 ИССН 0547-3330.
10. Калмар, Л., Јанковић, А. (2021). Компетенције наставника разредне наставе као чинилац ефикасности образовања у савременој школи, *Сомбор, Норма*, вол2, стр.149-157, ИСБН 0353-7129.
11. Кундачина, М. (19986). *Чиниоци еколошкој васијињања и образовање ученика*. Ужице: Учитељски факултет.
12. Кундачина, М. (2010). *Еколошко васијињање*. Ужице: Учитељски факултет.
13. Клеменовић, Ј. (2007). Еколошко васпитање и образовање деце предшколског узраста у свету. Београд: *Насијава и васијињање*, 1, 76-87.
14. Клеменовић, Ј., Марић Јуришин, С. (2017). Полазишта и перспективе еколошкохуманистичког предшколског програма „Ми смо Земљани”. У: Милутиновић, Ј. (ур.), *Зборник одсека за педагоџију* (123-136). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију.
15. Малеташки, Т. (2018). Одрживи развој као садржај високошколског образовања. Докторска дисертација, Ниш: Факултет заштите на раду.
16. Марић Јуришин, С. (2014). Импликације еколошких програма на социоемоционални развој деце предшколског узраста из перспективе одрживе заједнице (докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет.
17. Милосављевић, З. (2005). Образовање и одрживост еколошке свести. *Насијава и васијињање*, 54(2-3), 280-287.
18. Петровић, Н. (2007). *Еколошки менаџмент*. Београд: Факултет организационих наука.
19. Перић-Пркосовачки, Б. (2012). Примена едукативних програма за младе као могућност иновирања васпитно-образовног процеса у школи. *Иновације у насиви* - часопис за савремену наставу, 25(3), 129-137.
20. Станишић, Ј. (2009): Ангажованост ученика у еколошким активностима у школи. *Зборник истраживања за педагошко истраживања* (195-210): Институт за педагошко истраживања у Београду.
21. Станишић, Ј. М. (2016). Карактеристике часова еколошког образовања у основној школи. *Иновације у насиви* - часопис за савремену наставу, 29(4), 87-100.
22. Стојановић, С. и сар. (1997). *Мојући љавци развоја образовања и васијињања за заштити, обнову и унапређење животној средине*. Нови Сад: Природноматематички факултет: Институт за биологију.

23. Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја (2011). Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања.
24. Сузић, Н. (2005): *Педагогија за ХХИ вијек*, Бања Лука: ТТ-Центар.
25. Шарковић, А. (2016): Улога телевизије у ширењу еколошке свести становника руралних подручја у Србији. *Докторска дисертација*. Универзитет у Београду.
26. Шеховић, С. и сарадници (2008): Еколошко образовање у функцији заштите и унапређења животне средине. *Техника и информатика у образовању*, ТИО, стр. 221-235.
27. Шеховић, С. (2012): Улога еколошког образовања у заштити и унапређивању животне средине. *Часопис за регионалну сарадњу*, стр. 7-15.

Laura Kalmar

University in Novi Sad,

Faculty of Teacher Education in Hungarian language of instruction in Subotica

THE ROLE AND IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE MODERN SCHOOL

Summary: Given that the school is one of the most important institutions of society observed centuries ago, it is clear that it has a large and significant role in dealing with all social problems and challenges that arise during human development, including current environmental difficulties and challenges. The goal of environmental education is to form awareness among young people about environmental issues, environmental awareness, readiness for responsible treatment of the environment, as well as for environmentally conscious behavior that should continue after time spent at school. Children's attitude towards nature is activated if they have the opportunity to get to know the environment directly. By acting on it, as living and active beings, children notice the interdependence of the human-nature relationship. Active orientation of ecological learning, related to the emotional-affective dimension of surprise contributes to the fact that this action is not reduced to mere activism, but it can solve two difficulties at the same time: -students' attitude towards the future; an important factor in the development of environmental education. This refers to curricula, textbooks, teachers and extracurricular activities. The teacher is an important factor in developing students' environmental attitudes. He organizes and leads the process of acquiring environmental knowledge, forms the attitudes and habits of students and directly affects the personality of students through his actions. The condition is that he knows the environmental problems and is aware of the environmental consequences. In addition to the implementation of curricula, he is required to be the initiator and organizer of extracurricular and extracurricular forms of environmental education.

Key words: environmental education, modern school, teacher, role of teacher

Раг љримљен: 17. 2. 2022. / Раг љрихваћен: 18. 4. 2022.